

บทสรุป

ในบทนี้ จะนำเสนอผลการศึกษาดูสรุปตามกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาและประเด็นที่เกี่ยวข้องรวมทั้งข้อเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัย การศึกษาคำถามพื้นฐานที่สุดว่า ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน คนธรรมดาสามัญคนหนึ่งจะเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคมอย่างมีความหมายได้อย่างไร ความเป็นนามธรรมของคำถามนี้ได้ถูกทำให้เป็นโจทย์ที่หาคำตอบได้โดยผ่านการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมว่าด้วยการจัดการปัญหาความขัดแย้งจากการจัดการเรื่องสาธารณะในสังคม โดยเลือกกรณีความขัดแย้งจากการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายของรัฐที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนในพื้นที่ตามที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนี้

ในหลายกรณีชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบมีการรวมตัวกันเพื่อคัดค้านโครงการที่เป็นการตัดสินใจของรัฐฝ่ายเดียว แนวความคิดที่เป็นกรอบของการศึกษาจึงมุ่งไปที่เรื่อง บทบาทของประชาสังคม และการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดช่องให้ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของรัฐสามารถหาตัวเองเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจนั้นได้ในระดับต่างๆ การเคลื่อนไหวคัดค้านของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบในแต่ละกรณี ได้รับความสนใจและเป็นที่รับรู้ของสาธารณะในระดับที่แตกต่างกันไป กรณีชาวบ้านคัดค้านการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียในเขตพื้นที่ตำบลคลองด่านนี้ ถูกรับรู้ในระดับเป็น “ประเด็นสาธารณะ” ที่มีการรับรู้และพูดถึงเรื่องราวของเหตุการณ์นี้อย่างกว้างขวาง ทำให้คำว่า “คลองด่าน” เป็นคำที่มีความหมายทางสังคมในการรับรู้ของสาธารณะ มากกว่าการเป็นตำบลที่อยู่สุดเขตของจังหวัดสมุทรปราการทางทิศตะวันออก

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” เป็นปรากฏการณ์สังคมที่ปัญหาอันเป็นผลจากการจัดการเรื่องสาธารณะในโครงการขนาดใหญ่ของรัฐถูกผลักดันให้เป็นที่รับรู้อย่างมีความหมายร่วมกันของสาธารณชน ขอบเขตของการรับรู้เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในหลายระดับสืบเนื่องกัน จากระดับปัจเจกชน ขยายไปสู่ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

การรับรู้ที่มีความหมายร่วมกันที่เกิดขึ้นในแต่ละระดับ ได้ให้ความหมายเชิงคุณค่าต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการคัดค้านโครงการฯ กล่าวคือ การกลายเป็นประเด็นสาธารณะเป็นผลให้เกิดการเปิดพื้นที่ทางการเมืองสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ การขยายการรับรู้จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งได้เป็นการขยายพื้นที่ทางการเมืองสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ ได้แสดงบทบาทต่อการจัดการเรื่องสาธารณะนั้น ทำให้มีพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้นสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ สามารถใช้เป็น “เวที” ในการเคลื่อนไหวทั้งโดยตรงและทางอ้อม “ได้ไปพูดเอง” และ/หรือ “คนอื่นเอาเรื่องไปพูดให้” ยังทำให้เกิดพื้นที่เสรีสำหรับคนธรรมดาสามัญที่ “รู้สึกปลอดภัยที่จะพูด” และพูดในฐานะบุคคลไม่ต้องพูดผ่านกลุ่ม/องค์กรเสมอไป

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” เป็นผลจากแรงผลักดันของปัจจัยสำคัญ ๒ ด้าน คือ มิติเชิงความคิด กับ มิติเชิงสังคม แต่ละมิติต่างเป็นกระบวนการย่อยที่ขับเคลื่อนตัวเอง และส่งผลต่อการเป็นประเด็นสาธารณะไปในเวลาเดียวกัน

มิติเชิงความคิด จะมีความคิดเรื่อง “ความเป็นเจ้าของ” เป็นแกนกลาง มีลักษณะเป็นเหมือน สิทธิเชิงซ้อนที่เรื่องๆเดียวกันมีผู้เป็นเจ้าของเรื่องนั้นมากกว่าหนึ่งราย จึงมีการนำพาตัวเองเข้ามาเกี่ยวข้อง ความคิดนี้อาจเกิดจากการมีสำนักสาธารณะของบุคคลหรือจากการเล็งเห็นผลประโยชน์ที่อาจมีแก่ตน และผู้อื่นกลายเป็นผลประโยชน์ร่วม

มิติเชิงสังคมว่าด้วยกระบวนการทางสังคมของข่าวสารเป็นเรื่องของการใช้ข้อมูลข่าวสารไปสร้าง การรับรู้ที่มีความหมายขึ้นในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องระดับต่างๆ โดยข่าวสารที่เกิดขึ้นและถูกเผยแพร่ ขยายออกไปในแต่ละขั้นตอนจะต้องตั้งอยู่บนฐานของการเป็นข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ ข้อมูลข่าวสาร เหล่านั้นจึงสามารถนำไปสู่การสร้างความชอบธรรมแก่การคัดค้านโครงการได้อย่างเป็นเหตุผล ปัจจัยที่เป็นขับเคลื่อนของกระบวนการย่อยนี้ประกอบด้วย การเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการ การกำหนด ข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆ การสร้างความหมายหรือชุดของคำอธิบายโครงการ

มิติทางสังคมนี้ยังประกอบด้วย การจัดการผลกระทบจากการดำเนินโครงการตามแนวนโยบาย ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการเมืองของรัฐบาลแต่ละชุดด้วย

ดังนั้น การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” ถูกขับเคลื่อนจากความ เข้มแข็งของชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบและกลุ่มประชาสังคมเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ และ บทบาท ของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองกลุ่มต่างๆ แสดงบทบาทตามบทบาทหน้าที่เฉพาะ ของกลุ่ม ภายใต้ความสอดคล้องกับระดับความเข้มข้นของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการและการดำเนิน นโยบายของรัฐ

ด้วยความเข้มแข็งของชาวบ้านที่เริ่มจากชาวบ้านธรรมดาสามัญกลุ่มเล็กๆที่มีความสำนึก รักถิ่นฐานมีความวิตกต่อปัญหาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น จากการดำเนินโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย ทำให้มีความพยายามที่จะสืบค้นถึงความเป็นมาของโครงการอย่างเอาจริงเอาจังแต่ด้วยความเป็นชาวบ้าน ธรรมดาทำให้มีข้อจำกัดมากในการเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการที่จะช่วยให้ชาวบ้านสามารถทำ ความเข้าใจกับสิ่งที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการก็ไม่ยินดีที่จะให้ข่าวสาร แก่ชาวบ้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้การจะเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการจึงจำเป็นต้องใช้ช่องทางอื่นๆที่ เป็นตัวแทนไปเอาข้อมูลจากหน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการ สื่อมวลชนสามารถแสดงบทบาทนี้ ได้อย่างดี โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่มุ่งทำข่าวเชิงสืบสวนที่ให้ข้อมูลเชิงลึก

ในระหว่างที่ชาวบ้านกำลังพยายามสืบค้นอยู่นั้นหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันก็เกาะติด

เหตุการณ์นี้มาก่อนหน้าแล้วและเป็นจังหวะที่เริ่มนำออกตีพิมพ์ ชาวบ้านโดยแกนนำจึงมีโอกาสได้เข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการจากการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสื่อมวลชนกับชาวบ้านจึงเกิดขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านสามารถที่จะกำหนดข้อคัดค้านโครงการที่มีความชัดเจนในประเด็นต่างๆ เป็นการตั้งข้อคัดค้านที่เป็นเหตุผลซึ่งประมวลจากข้อมูลเกี่ยวกับโครงการที่มีอยู่ตอนนั้น ทำให้ชาวบ้านเข้าใจมากขึ้นว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้นกับพวกเขา การคัดค้านจึงดำเนินการด้วยการใช้ฐานของข้อมูลที่สืบค้นได้นำเสนอแก่ผู้เกี่ยวข้อง ไม่ปรากฏว่าชาวบ้านมาขอความเห็นใจใคร แต่ได้ร้องเรียนด้วยการนำข้อมูลมายืนยัน ชาวบ้านได้ใช้ข้อมูลที่ชัดเจนนี้ขยายการรับรู้ในหมู่ชาวบ้านด้วยกันโดยเฉพาะความชัดเจนในประเด็นผลกระทบต่อชาวคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียงอันนำไปสู่การขยายการรับรู้เรื่องคลองด่านเป็นประเด็นสาธารณะในระดับท้องถิ่น ดังนั้นการเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญมากๆ

ข้อคัดค้านที่มีความชัดเจนในประเด็นต่างๆ ก็คือ ข่าวสารที่ถูกกำหนดความหมายเฉพาะขึ้น การรับรู้ข่าวสารจากข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นนี้ก็เท่ากับรับรู้กรณี “คลองด่าน” คู่กับความหมายเหล่านั้นด้วย ชาวบ้านได้นำข้อคัดค้านที่ชี้ชัดประเด็นต่างๆนี้มุ่งนำเสนอไปยังคนที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง การที่คนกลุ่มต่างๆสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องได้ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ก็เพราะความชัดเจนของประเด็นที่เป็นข้อคัดค้าน ได้เปิดช่องให้คนกลุ่มต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ประเด็นไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย สภานายความเข้ามาเกี่ยวข้องได้ตามสถานะและบทบาท ประเด็นความไม่โปร่งใสในการดำเนินโครงการ เปิดช่องให้กลุ่มต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้องได้อย่างกว้างขวาง โดยกลุ่มที่ทำหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินการตามนโยบายของรัฐ วุฒิสภา ปปช. ก็เข้ามาเกี่ยวข้องได้โดยตรงตามสถานะและบทบาทเช่นกัน

ข้อสังเกตสำคัญอยู่ที่ กลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการซึ่งตอบสนองต่อข้อคัดค้านของชาวบ้านเหล่านี้ หากเป็นกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง ก็จะนำข้อคัดค้านของชาวบ้านไปอภิปรายและหาข้อสรุปตามแนวทางเฉพาะของกลุ่มตัวเอง เป็นการรับความหมายของข้อคัดค้านบนฐานของความมีอิสระที่จะอภิปรายต่อความหมายที่รับมานั้นไปตามองค์ความรู้ของกลุ่มเอง ข้อสรุปที่เกิดขึ้น ก็คือ การสร้างความหมายให้แก่โครงการและการคัดค้านของชาวบ้าน พบว่าข้อสรุปจากกลุ่มเหล่านี้ จะไปรับรองข้อคัดค้านของชาวบ้านด้วย ข้อสรุปเหล่านี้ยังทำหน้าที่เป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการและการคัดค้านแก่ปัจเจกทั่วไปในสังคมที่จะใช้เป็นข้อมูลข่าวสารทำความรู้จักและเข้าใจโครงการ โดยผ่านการนำเสนอของสื่อมวลชนที่เป็นผู้กระจายข่าวเพียงแต่การนำเสนอข่าวแบบตามกระแส

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” ยังได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบทบาทประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่ทางการเมือง จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวคลองด่าน มีลักษณะที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้กับชาวบ้านเพื่อให้หลุดพ้นจากการถูกปิดกั้นการมีส่วนร่วม การที่ชาวบ้านนำเสนอข้อคัดค้านโครงการต่อกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง เป็นผลให้ข้อคัดค้านนั้นได้รับ

การอภิปรายและยกระดับความหมายของข้อคัดค้านให้มีความหมายต่อผู้อื่นด้วย การทำเช่นนี้ได้ทำให้ชาวบ้านมีทิศทางที่จะใช้แสดงความรู้สึกความคิดเห็นและนำเสนอข้อเท็จจริงแก่สาธารณะโดยผ่านพื้นที่ของกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องเหล่านั้น หากชาวบ้านสู้โดยลำพังโดยไม่เชื่อมประสานกับกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองเลย ก็จะทำให้ขาดช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข้อเท็จจริงของโครงการไป ขณะเดียวกันกลุ่มเหล่านี้ก็จะทำหน้าที่พูดแทนชาวบ้านด้วยเสียงที่ดังฟังชัดไปพร้อมกันด้วย ดังนั้น แกนนำชาวบ้านจึงกำหนดเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่จะต้องขยายการรับรู้เรื่องคลองด่านไปสู่คนที่ควรจะรู้และสาธารณะทั่วไปให้ร่วมเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกับชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบด้วย

ประเด็นการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการได้ถูกยกระดับจากปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพและที่ทำกินของคนในพื้นที่ไปสู่ประเด็นการตรวจสอบการทุจริตและความผิดพลาดในการดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายของรัฐ ซึ่งเป็นประเด็นผลประโยชน์ของชาติ การขยายประเด็นในลักษณะนี้ได้ทำให้เรื่องคลองด่านไม่เพียงเป็นเรื่องของคนในพื้นที่แต่กลายเป็นเรื่องของคนอื่น ๆ ด้วยอย่างมีความหมาย ซึ่งก็คือ การขยายการรับรู้เรื่องคลองด่านให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะระดับชาติ

การพิจารณาถึงเรื่องเวทีสาธารณะในกรณี “คลองด่าน” ด้วยศักยภาพของแกนนำชาวบ้านที่สามารถจะ “ร่วมถกเถียงอภิปราย” กับหน่วยงานรัฐที่ดำเนินโครงการและฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง แกนนำชาวบ้านจึงเรียกร้องขอให้หน่วยงานรัฐจัดให้มีเวทีสาธารณะ ในแบบที่ให้ชาวบ้านกับฝ่ายหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการและที่ฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาหาทางออกร่วมกัน แต่เวทีสาธารณะเช่นนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นจริงตลอดช่วงของการคัดค้านโครงการ ตามปกติเวทีสาธารณะถูกจัดให้เป็นพื้นที่เสรีที่คู่ขัดแย้งจะมาตกลงปัญหากันบนความเสมอภาคเท่าเทียมของทั้งสองฝ่าย ความเท่าเทียมมักไม่เกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหนึ่งพกพาความเหนือกว่าจากการถือข้อมูลสำคัญของโครงการไว้เพียงฝ่ายเดียว เป็นการตกลงบนความไม่รู้หรือรู้ไม่เท่าทันของอีกฝ่ายหนึ่ง ในเวทีเช่นนี้จะต้องใช้ทักษะในการใช้เหตุผลอย่างมาก

กรณี “คลองด่าน” แกนนำชาวบ้านมีศักยภาพสูงมากที่จะร่วมถกเถียงอภิปรายด้วย “ชุดของข้อเท็จจริงหลายชุด” ที่ผ่านการสืบค้นมาและรวบรวมมาจากข้อสรุปของกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นความพร้อมที่จะใช้เหตุผล รูปแบบของพื้นที่เสรีทางการเมืองในกรณี “คลองด่าน” จึงต่างไปจากแนวคิดเวทีสาธารณะตามหลักการเชิงอุดมคติในแบบที่ทุกฝ่ายเข้าร่วมอภิปรายอย่างมีอิสระและเท่าเทียมกัน แต่ได้ปรากฏในลักษณะของพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงออกทั้งอารมณ์ความรู้สึกและเหตุผล รวมทั้งการอภิปรายต่อปัญหาภายในพื้นที่ของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองจึงเป็นเวทีที่ชาวบ้านเป็นผู้ผลักดันและสร้างโอกาสให้กับตัวเอง ชาวบ้านไม่สามารถใช้กลไกรัฐที่มีอยู่เป็นเวทีได้มากนัก ในกรณี “คลองด่าน” หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการได้จัดให้มีเวทีสำหรับการถกเถียงอภิปรายโครงการขึ้นแต่เป็นเวทีที่จำกัดการมีส่วนร่วมโดยตรงของชาวบ้านไว้ เป็นการจัดรับฟังความคิดเห็นทางเทคนิค แต่มีการเรียกว่าเป็นการจัดประชาพิจารณ์ทางเทคนิคขึ้นถึง ๒ ครั้ง เวทีลักษณะนี้ได้กลายเป็นพื้นที่

เฉพาะของนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญไป เวทีเช่นนี้จึงเป็นเวทีที่ชาวบ้านจะต้องนำเสนอข้อคัดค้านผ่าน “คนกลาง” ที่เป็นคนนอก

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่จัดว่าเป็นเวทีที่แต่ละฝ่ายสามารถไปใช้ได้ก็คือ การนำเสนอข่าวสารของ สื่อมวลชน ในหน้าหนังสือพิมพ์ที่นำเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” เป็นพื้นที่เดียวที่มีการนำเสนอความเห็นของฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ปรากฏว่าชาวบ้านสามารถนำเสนอข้อมูลและทัศนะตามมุมมองของชาวบ้านได้อย่างเสรี ขณะที่ฝ่ายหน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการก็มีการชี้แจงข้อมูลโดยผ่านการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ระดับสูงของหน่วยงานนั้น แต่พื้นที่สื่อมวลชนก็ไม่ใช้พื้นที่ที่จะทำการหาข้อสรุปร่วมกันได้ ชาวที่นำเสนอในสื่อมวลชนในกรณี “คลองด่าน” มีสัดส่วนที่ฝ่ายชาวบ้าน ผู้จะได้รับผลกระทบอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ข่าวมากกว่าฝ่ายอื่นๆอย่างเห็นได้ชัด ชาวคลองด่านที่เสนอในสื่อมวลชนก็จะมีแกนนำชาวบ้านเป็นแหล่งข่าวในข่าวเกือบทุกข่าว ซึ่งแสดงว่าชาวบ้านสามารถใช้สื่อมวลชนเป็นพื้นที่ทางการเมืองของตนได้มาก

บทบาทของประชาสังคมในกรณี “คลองด่าน” จัดว่ามีความโดดเด่นมากและแสดงให้เห็นว่า ชาวคลองด่านมีความเป็น “กลุ่มประชาสังคม” ที่มีความเข้มแข็งมาก

ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันจากการตกเป็นคู่เผชิญชะตากรรมเดียวกันทำการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้าน การเคลื่อนไหวจึงดำเนินการไปตามแนวทางเฉพาะของคนคลองด่านเองแม้ว่าจะผ่านบทบาทที่โดดเด่นของแกนนำชาวบ้านอย่างมากก็ตาม

ประเด็นสำคัญที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มประชาสังคม ได้แก่ มีการรวมตัวกันภายใต้จุดมุ่งหมายเดียวกันทำการเคลื่อนไหวคัดค้าน มีลักษณะของการมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่ไม่นิ่งเฉยต่อปัญหาของส่วนรวม มีการจัดความสัมพันธ์ของเรื่องผลกระทบของคนในพื้นที่กับผลประโยชน์ของชาติและมีการจัดการความขัดแย้งภายในหมู่ชาวบ้านด้วย

แกนนำชาวบ้านสามารถกำหนดยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯได้อย่างอิสระ ทำให้มีแนวทางการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการมีมากกว่าหนึ่งแนวทาง เป็นแนวทางที่มุ่งผลักดันให้กลไกรัฐที่มีอยู่ทำหน้าที่ของตัวเองและแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน และแนวทางที่กำหนดให้มีการใช้มาตรการกดดันต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจไปพร้อมกันด้วย

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการก็ดำเนินไปตาม “ครรลอง” เป็นการเคลื่อนไหวที่ใช้สิทธิต่อสู้ตามกฎหมาย ใช้ช่องทางทั้งหมดที่เปิดให้อย่างถูกกฎหมาย นำไปสู่ข้อสังเกตว่าประชาสังคมแบบไทยๆ ถึงที่สุดก็จะเป็นการต่อสู้กับแนวนโยบายของรัฐโดยตรง ผ่านกลไกเดิมที่มีอยู่ในสังคม

ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะเป็นหน่วยงานรัฐกับอีกส่วนหนึ่งจะเป็นกลไกทางสังคมใหม่ๆ ในระบบการเมืองที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ถ่วงดุลอำนาจกับรัฐ

ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัย “ประชาสังคม” เป็นการศึกษาที่ต้องการทำความเข้าใจการกระทำของกลุ่มคนที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นต่างๆ ทำให้การศึกษาเรื่องที่มีขอบข่ายของแนวคิดประชาสังคม จำเป็นต้องทำความเข้าใจในระดับวิถีคิด วิธีการทำงาน ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและเครือข่าย ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ต้องเป็นข้อมูลเชิงลึกในระดับอารมณ์ความรู้สึกและในเชิงของแนวความคิดอย่างมาก วิธีการที่ใช้ในการศึกษาวิจัยจึงมีความสำคัญมากโดยเฉพาะจะอย่างไรจึงจะได้ข้อมูลเชิงลึกเหล่านั้นมาอย่างเที่ยงตรงและมีจริยธรรม

ปัญหาเรื่องความไว้วางใจผู้วิจัย การศึกษากรณีความขัดแย้งในขณะที่ความขัดแย้งนั้นคงดำเนินอยู่อย่างเข้มข้น หากผู้วิจัยเป็น “คนภายนอก” จะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของเหตุการณ์ได้ตามที่เป็นจริงในรายละเอียดได้มากนัก เนื่องจากชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องค่อนข้างระวังตัวในเรื่องความปลอดภัย เป็นการยากมากที่จะทำการศึกษาในฐานะคนนอก ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้จากเอกสารที่ตีพิมพ์เป็นข่าวและบทความในหน้าหนังสือพิมพ์เป็นหลัก แกนนำชาวบ้านและสื่อมวลชนที่เป็นผู้เปิดประเด็น ยืนยันว่า หากจะทำการศึกษาในช่วงที่เหตุการณ์ยังไม่คลี่คลายจนถึงขั้นเป็นประเด็นสาธารณะที่อยู่ในการรับรู้ของคนที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางแล้ว โอกาสที่จะได้ข้อมูลจากพื้นที่โดยเฉพาะการสัมภาษณ์บุคคลจะมีน้อยมากๆ

ส่งผลให้การเก็บข้อมูลในส่วนที่เป็นวิถีคิดและอารมณ์ความรู้สึกของชาวบ้าน ตลอดจนฐานคิดที่ใช้ในการกำหนดท่าทีและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ผู้วิจัยไม่สามารถทำความเข้าใจในส่วนนี้ได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมได้มากนัก

แต่การไปเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ของการศึกษาครั้งนี้ พบประเด็นศักยภาพของแกนนำชาวบ้านที่มีทักษะในการสืบค้นและการใช้ข้อมูลดีมาก ทำให้เห็นว่าแกนนำชาวบ้านสามารถที่จะเป็นผู้วิจัยด้วยตัวของเขาเองและด้วยกระบวนการวิจัยแบบชาวบ้านเองด้วย ความคิดที่เกรงว่าจะมีความโน้มเอียงอาจประเด็นสำคัญรองในกรณีนี้ เพราะชาวบ้านมีสิทธิที่จะคิดตามที่พวกเขามองเห็นเป็นมุมมองของผู้ที่เผชิญกับปัญหาโดยตรง ในกรณีที่ชาวบ้านมีศักยภาพในการคิด การอ่าน การเขียนดีมากเช่นนี้น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านผลิตเอกสารของตนเองออกมาหลายๆ และต่อเนื่อง นักวิจัยที่เป็นคนนอกคงจะทำการศึกษาวิจัยได้จากเอกสารที่ผลิตโดยชาวบ้านได้มากกว่าที่จะได้จากพื้นที่โดยตรง

ในทางกลับกัน นักวิจัยก็ต้องปรับบทบาทของตัวเองให้อยู่ในฐานะ “คนใน” นั่นคือ การเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านร่วมเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกับชาวบ้าน ด้วยคุณลักษณะของนักวิจัยที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มประชาสังคมน่าจะช่วยให้เข้าถึงข้อมูลในระดับวิถีคิดได้

ในการศึกษาครั้งพบว่า แกนนำชาวบ้านได้ร่วมกับองค์กรเครือข่ายทำการผลิตเอกสารเผยแพร่ขึ้นเอง โดยเฉพาะตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม นำเสนอข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงของโครงการที่สืบค้นมาได้ และเสนอมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อข้อเท็จจริงเหล่านั้น เอกสารที่เป็นหนังสือเล่มชิ้นนี้ แสดงให้เห็นว่า การศึกษาวิจัย อาจกระทำโดยการประสานร่วมมือกันระหว่าง “ผู้ชำนาญการ” กับ “ผู้ที่มีข้อมูล” แต่ก็อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจอยู่ดี เพราะผลจากการทำหนังสือเล่มนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน นี่แสดงให้เห็นว่าอาจจะมึนักวิจัยที่อยู่ในฐานะ “คนนอกที่คนในไว้วางใจ”

นักวิจัยที่ทำการศึกษาค้นคว้าความขัดแย้งที่ยังดำเนินอยู่อย่างเข้มข้น จำเป็นต้องตั้งคำถามกับตัวเองเหมือนกันว่า ชาวบ้านจะได้อะไรจากงานวิจัยเรื่องนั้น และต้องตอบคำถามนี้ได้ก่อนตัดสินใจทำการวิจัยด้วย นี่เป็นคำถามที่มุ่งอภิปรายถึงประเด็นจริยธรรมในงานวิจัย ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พบว่า มีองค์กรเครือข่ายบางองค์กรใช้กรณี “คลองด่าน” เป็นเสมือนเครื่องมือสนองวัตถุประสงค์ของตัวเอง เป็นสำคัญ ชาวบ้านถูกทำให้เป็นเพียง “ตัวละคร” ที่แสดงตามบทของคนอื่น เช่นเดียวกับนักวิจัยที่ต้องการเพียงแค่ข้อมูลทำทุกวิถีเพื่อให้ได้ข้อมูลเท่านั้น เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับชาวบ้านที่ชาวบ้านเองไม่มีโอกาสได้อ่านงานวิจัยนั้น

การศึกษาในประเด็นเวทีสาธารณะ ยิ่งจำเป็นอย่างมากที่ผู้วิจัยจะต้องมีภาพของการเผชิญหน้ากันของฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้น นักวิจัยมักจะขาดโอกาสในการเข้าไปอยู่ในบรรยากาศของการเผชิญหน้ากันเช่นนั้น ทำให้การศึกษาเรื่องเวทีสาธารณะถูกจำกัดให้ศึกษาจากกรณีที่มีการจัดเวทีสาธารณะที่ผ่านพ้นไปแล้ว คือ ต้องมีการจัดให้มีเวทีเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงทำการวิเคราะห์ตาม ขณะที่สังคมไทยยังไม่เคยมีการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการนี้มาก่อน ยกเว้นกรณีชุมชนบ้านควัว แต่อย่างก็ตาม การศึกษาเรื่องเวทีสาธารณะไม่สามารถแยกออกจากการศึกษาบทบาทของประชาสังคมได้ เพราะเป็นกระบวนการเดียวกันนั่นเอง